

مروری بر تجارب به ثبت رسیده کارکنان حرفه‌ای مراقبت بهداشتی در طول جنگ‌های مختلف با تمرکز بر جنگ عراق علیه ایران

زهرا فارسی^۱، سمیه آزرمی^۲

چکیده

مقدمه: با گذشت بیش از ۲۵ سال از پایان جنگ عراق علیه ایران، هنوز مشکلات و چالش‌های بسیاری جهت مقابله با بحران در حوزه‌های مختلف از جمله حوزه‌های درمانی مراقبتی به قوت خود باقی است و آن طور که باید و شایسته است از تجارب ارزنده کارکنان مراقبت بهداشتی استفاده نشده است.

هدف: هدف از تدوین این مقاله، مروری بر مطالعات انجام شده در خصوص تجارب کارکنان عرصه بهداشت و درمان در جنگ‌های مختلف با تمرکز بر جنگ عراق علیه ایران می‌باشد.

مواد و روش‌ها: این پژوهش یک مطالعه مروری است که بر پایه جستجو در داده پایگاه‌های داخلی و بین‌المللی از جمله pubmed، iranmedex، google scholar و sid.ir در سال‌های ۱۹۰۰ تا ۲۰۱۶ تدوین گردیده است.

یافته‌ها: طی سالیان اخیر، مطالعات متعددی با رویکردهای کمی و کیفی در خصوص تجارب گروه‌های مختلف مراقبت بهداشتی از جمله پزشکان، پرستاران، پیراپزشکان و امدادگران در طول بحران‌هایی مانند جنگ به انجام رسیده است که نتایج آن‌ها می‌تواند در حوزه‌های مختلف آموزشی، پژوهشی، بالینی و مدیریتی مورد استفاده قرار گیرد که در این مقاله این مطالعات جمع‌بندی شده و به اختصار به آن‌ها اشاره شده است.

بحث و نتیجه‌گیری: انجام مطالعات متعدد جهت استفاده از تجارب کارکنان مراقبت بهداشتی در طول جنگ، در راستای تبدیل دانش پنهان این گروه به دانش آشکار و شناسایی مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف آنان در دفاع مقدس و استفاده از نتایج این پژوهش‌ها در مواجهه با بحران‌های احتمالی آتی از ضروریات انکار ناپذیر جامعه کنونی است.

کلمات کلیدی: امدادگر، ایران، پرستار، پزشک، جنگ، عراق، کارکنان حرفه‌ای مراقبت بهداشتی.

مجله علوم مراقبتی نظامی ■ سال دوم ■ شماره ۴ ■ زمستان ۱۳۹۴ ■ شماره مسلسل ۶ ■ صفحات ۲۴۶-۲۵۳
تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۳
تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۱۲/۱۵

مقدمه

کارشناسانه است (۱). در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ جنگی طولانی، خونبار و ویرانگر از جانب رژیم بعثی عراق علیه ایران شروع شد. پس از مهر و موم‌ها مبارزه توسط غیور مردان ایران اسلامی، سرانجام جنگ در ۱۳۶۷/۵/۲۹، با پذیرفتن قطع نامه ۵۹۸ پایان یافت و آتش بس رسمی بین دو کشور برقرار شد (۲). ارتش جمهوری اسلامی ایران به همراه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و سایر نیروهای مردمی در طی هشت سال دفاع مقدس حماسه‌ها آفریدند، جانبازی‌ها کردند، ایثارها

در تاریخ هر کشوری وقایعی رخ داده که به عنوان وقایع و مقاطعی سرنوشت ساز و حیاتی بر پیشانی صفحات تاریخ آن کشور حک شده است. در میان وقایع چند دهه اخیر کشور، پس از وقوع انقلاب اسلامی، دفاع مردمی هشت ساله ملت در مقابل رژیم بعث عراق شاید واقعه‌ای بی بدیل و منحصر به فرد در تاریخ کشور باشد که از زوایای گوناگون هنوز نیازمند و شایسته واکاوی و بررسی دقیق و

۱- دکترای تخصصی پرستاری، دانشیار، ایران، تهران، دانشگاه علوم پزشکی آجا، دانشکده پرستاری، گروه بهداشت جامعه (*نویسنده مسئول).
آدرس الکترونیک: zahrafarsi@gmail.com

۲- کارشناس ارشد پرستاری، مربی، ایران، تهران، دانشگاه علوم پزشکی آجا، دانشکده پرستاری، گروه پرستاری نظامی.

است که زوایای پنهان و پیدای جنگ برای نسل جدید جامعه کم رنگ شده و یا به خوبی منتقل نشده است و بسیاری از اقدامات انجام شده در سینمای دفاع مقدس، تئاتر دفاع مقدس، سریال‌ها و فیلم‌های تلویزیونی، نشر و کتاب، جشنواره و سینما و صدها اقدام دیگر هنوز نتوانسته‌اند با نسل جدید آن طور که باید ارتباط برقرار کنند (۹). در واقع، علی‌رغم تلاش‌های انجام شده در خصوص آنچه تا کنون در خصوص دوران دفاع مقدس به ثبت رسیده و به تصویر کشیده شده است، هنوز حق آن واقعه بزرگ آنچنان که باید ادا نشده است. شاید علت اصلی این امر، ناشناخته ماندن قدر و منزلت و جایگاه این مقطع سرنوشت ساز تاریخ باشد. جنگ در کنار سختی‌ها و ویرانگری‌هایش درس‌های آموزنده زیادی به همراه داشته و دارد. در میان این همه تجربه که حاصل عمر عده زیادی از رزمندگان بوده، خاطرات و تجارب کارکنان بهداشت و درمان کشور که در معرکه خون و آتش، التیام بخش جراحات‌ها و دردهای رزمندگان سلحشور ایران اسلامی بودند، باید بر تارک تاریخ جامعه پزشکی ایران بدرخشد، بدین ترتیب امید می‌رود نسل جوان و آیندگان بتوانند درس‌های آموزنده‌ای از آن بیاموزند. کارکنان مراقبت بهداشتی که از جنگ بازگشته‌اند دارای بینش ارزشمندی برای نسل کنونی و آینده هستند. لذا، نظر به آنچه گفته شد، پژوهشگران اقدام به جمع‌آوری و مطالعه متون به چاپ رسیده در خصوص خاطرات و تجارب کارکنان عرصه بهداشت و درمان بهداشتی در طول جنگ‌های مختلف به ویژه هشت سال دفاع مقدس نمودند که در این مقاله تلاش شده است پژوهش‌های انجام شده در این خصوص سازماندهی و جمع‌بندی گردد.

مواد و روش‌ها

این پژوهش یک مطالعه مروری است. پژوهشگران با کلیدواژه‌های جنگ (war)، دفاع مقدس (holy defence)، پزشک (physician)، پرستار (nurse)، پزشک‌یار (health care assisstant)، امدادگر (rescuers)، ایران (Iran) و عراق (Iraq) اقدام به جستجو در داده پایگاه‌های داخلی و بین‌المللی از جمله sid.ir، iranmedex، pubmed و google scholar در سال‌های ۱۹۰۰ تا ۲۰۱۶ نمود. بدین ترتیب مقالات مرتبط در این حوزه استخراج و مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت.

نمودند و شهدای بسیار و جانبازان سرافراز و آزادگان و ایثارگران پر افتخاری را تقدیم نمودند (۳). به طوری که به گفته‌ی رئیس بنیاد شهید و امور ایثارگران تا ابتدای سال ۱۳۹۲، تعداد شهدای رزمندگان اسلام در جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران، ۲۲۲ هزار و ۸۵ شهید و تعداد جانبازان حدود ۵۰۵ هزار نفر بوده است (۴). در این میان، در ارتش از همان روزهای اول جنگ، افرادی بودند که دوش به دوش رزمندگان غیور و مردان و زنان فداکار به عنوان اعضای رسته بهداشتی فعالیت می‌کردند و بر حسب وظیفه مقدس خود، برای حفظ و بازگرداندن سلامت جسم و روان آن‌ها تا پایان جان حضور داشتند (۳). در واقع، با شروع جنگ تحمیلی، بخش بهداشت و درمان همچون سایر یگان‌ها، درگیر مشکلات بسیاری شدند که رنج‌ها و زحمات کارکنان آن بر هیچ کس پوشیده نیست. کادر پزشکی و سایر مشاغل پشتیبانی کننده آن در این مهر و موم‌ها توان خود را صرف درمان مجروحان جنگ تحمیلی نمودند و در این بین خود نیز از صدمات و جراحات جنگی مصون نماندند (۵)؛ به طوری که با توجه به مجاهدت‌های جامعه پزشکی در دوران دفاع مقدس، بیش از ۴۰۰۰ نفر از جمله پزشکان، پرستاران، پیراپزشکان و امدادگران به شهادت رسیدند (۶). هر چند ایثارگری‌ها و مجاهدت‌های جامعه پزشکی در خلق حماسه پایدار و افتخار آفرین هشت سال دفاع مقدس بر هیچ کس پوشیده نیست؛ ولیکن با گذشت بیش از ۲۵ سال از پایان جنگ تحمیلی همچنان مشکلات و چالش‌های بسیاری هنوز به قوت خود باقی است و آن طور که باید و شایسته است از تجارب ارزنده این گروه استفاده نشده است. بدیهی است نوشتن از جنگ، مجروحیت و مرگ برای هیچ کس خوشایند نیست، اما همیشه زیبا در مقابل زشت رخ می‌نماید و خیر در برابر شر. روایت هشت سال دفاع مقدس و سال‌های بعد از جنگ دو روایت متفاوت است. در دوران بعد از جنگ برخی سازمان‌ها و نهادها به ترویج فرهنگ ایثار و شهادت پرداختند. به طور مثال، هیات معارف جنگ «شهید سپهبد علی صیاد شیرازی» (۳) و سازمان بسیج جامعه پزشکی (۷، ۸) در طی سالیان اخیر اقدام به جمع‌آوری اسناد و ثبت خاطرات و تجارب ارزشمند رزمندگان از جمله کارکنان بهداشت و درمان در طی هشت سال دفاع مقدس نموده‌اند و حرکت مقدسی را در راستای ترویج فرهنگ ایثار، جهاد و شهادت آغاز نموده‌اند. ولیکن، واقعیت این

یافته‌ها

در جستجوی انجام شده توسط پژوهشگر مطالعاتی یافت شد که به تبیین تجارب کارکنان مراقبت بهداشتی در جنگ‌های مختلف

به ویژه جنگ عراق علیه ایران پرداخته بودند که در جدول ۱ به برخی از آن‌ها اشاره شده است. نحوه ارائه جدول به ترتیب سال انتشار مطالعات می‌باشد.

جدول ۱- مطالعات منتشر شده در خصوص تجارب کارکنان مراقبت بهداشتی در جنگ‌های مختلف

ردیف	نویسندگان	عنوان مطالعه	سال انتشار	نوع مطالعه	نتایج کلی
۱	فارسی، دهقان نیری	تجارب کارکنان حرفه‌ای مراقبت بهداشتی در طول هشت سال دفاع مقدس: یک مطالعه تحلیلی محتوا	۱۳۹۴	کیفی (تحلیل محتوا)	نویسندگان در مطالعه خود نتایج حاصل از تحلیل ۹۵۲ صفحه از خاطرات ثبت شده کارکنان مراقبت بهداشتی در متون مرتبط را گزارش نموده‌اند که منجر به ظهور ۳ تم اصلی حرفه‌ای شدن، تجربه مرگ و رنج و تسهیل کننده‌های تطابق شد. نویسندگان متذکر شده‌اند که تبدیل تجربیات و دانش پنهان کارکنان مراقبت بهداشتی در طول هشت سال دفاع مقدس به دانش آشکار می‌تواند در شناسایی و تحلیل مشکلات و ارائه راهکارهای مناسب در سناریوهای مشابه و تولید دانش در زمینه آموزش مراقبین بهداشتی جهت مواجهه با شرایط نامتعارف و بحرانی اثربخش باشد (۱۰).
۲	سرهنگی، غلامی، خاقانی زاده و نجفی مهر	محتویات دوره انتقال و کمک‌های اولیه (امداد) بر اساس تجربه به دست آمده در جنگ ایران و عراق: یک مطالعه کیفی	۲۰۱۵	کیفی (تحلیل محتوا)	نویسندگان مذکور در مطالعه‌ای کیفی به طراحی محتوای دوره آموزشی امداد و انتقال مبتنی بر تجربه حاصل از جنگ ایران و عراق پرداختند. دو درون مایه اصلی مستخرج از داده‌ها «تناسب محتوا و نیازهای آموزشی» و «درگیر کردن مدیران در آموزش امداد و انتقال» نام گرفت. در این پژوهش عمده تمرکز نویسندگان بر فرایند امداد و انتقال و تدوین محتوای آموزشی بود. چهار زیر درون مایه اصلی استخراج شده از داده‌ها عبارت بودند از: استفاده از امکانات آموزشی مناسب، اتخاذ استراتژی‌های تدریس اثربخش، آموزش همگانی مهارت‌های انتقال و کمک‌های اولیه و مهارت‌های یادگیری تخصصی. در نهایت نویسندگان با استفاده از یافته‌های مطالعه، راهنمای کوریکولوم درسی انتقال و کمک‌های اولیه جهت آموزش کارکنان امداد و انتقال، امدادگران، تکنسین‌های اورژانس و پرستاران نظامی ارائه نمودند (۱۱).
۳	شامیا (Shamia)، تبت (Thabet) و وستامیس (Vostanis)	تجربه پرستاران غزه از حوادث تروماتیک جنگ، علائم اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) و رشد پس از سانحه	۲۰۱۵	کمی	نویسندگان مذکور از ارتباط معنی‌داری بین تجربه حوادث تروماتیک و نمرات PTSD و همچنین بین وقایع تروماتیک مرتبط با جامعه و رشد پس از سانحه گزارش نمودند. پرستاران حرفه‌ای در هر دو زمینه غیرنظامی و مراقبت بهداشتی، سطوح بالایی از اضطراب را ۲ سال بعد از دوره حاد جنگ تجربه کردند. نتایج مطالعه حاکی از وجود نیاز به حمایت در سطوح مختلف برای پرسنل مراقبت بهداشتی در مناطق جنگ زده داشت. همچنین به نقش کلیدی پرستاران حرفه‌ای بهداشت روان در آموزش، مشاوره و پشتیبانی به دیگر همکاران اشاره داشت (۱۲).
۴	الیوت (Elliott)	تجارب پرستاران نظامی بازگشته از جنگ	۲۰۱۵	کیفی (تحلیل درون مایه‌ها)	نتایج مطالعه حاکی از شرح تجربه پرستاران نظامی در پنج درون مایه اصلی شامل یادگیری مدیریت تغییرات محیطی، مواجهه با چندین واقعه فقدان یا ضایعه، احساسی شبیه به اینکه در حال حاضر همه چیز بی ارزش است، تصور اینکه من در همه‌ی آشوب‌ها و هرج و مرج‌ها مناسب و شایسته‌ام و کارکردن از گناه به سوی حرکتی رو به جلو بود. از توصیف معانی تجارب، دو درون مایه دیگر تحت عنوان «خدمت یک هدف بزرگتر» و «نگاه به زندگی از یک دیدگاه جدید» نیز استخراج شد (۱۳).

ادامه جدول ۱

ردیف	نویسندگان	عنوان مطالعه	سال انتشار	نوع مطالعه	نتایج کلی
۵	پیروی، پارسا یکتا، وثوقی، فتحیان و قدیریان	تاریخ شفاهی از تجربه پرستاران ایرانی در جنگ ایران و عراق، ۱۹۸۸-۱۹۸۰	۲۰۱۴	کیفی (تاریخی)	نتایج مطالعه‌ی مذکور در بردارنده ۵ درون مایه‌ی اصلی شامل از حاشیه به مرکز، توسعه مراقبت ارجاعی، رشد و تکامل شخصی و حرفه‌ای، پدید آمدن ستون فرهنگی در پرستاری جنگ و تهدیدات نسبت به پرستاری در جنگ است. همچنین در نتایج مطالعه به مسیر دشوار در جهت تکامل پرستاری در ایران در زمان جنگ اشاره شده و بر پیامدهای قوی و مؤثر آن برای استفاده و عمل در بالین تأکید گردیده است. پژوهشگران همچنین به ادامه‌ی جمع آوری، ذخیره سازی و تجزیه و تحلیل تجارب زمان جنگ پرستاران ایران توصیه کرده‌اند (۱۴).
۶	نکویی مقدم، سعید، خانجانی و عرب	نیازهای پرستاران برای امداد و نجات مصدومین در بحران	۲۰۱۳	کیفی	چهار تم اصلی مستخرج از داده‌های این پژوهشگران حمایت روانی، آموزش مناسب مهارت‌های بالینی، مدیریت، نظارت و برنامه‌ریزی مناسب در بحران و ایجاد آمادگی برای گروه‌های فعال و مراکز اورژانس نام گرفت (۱۵).
۷	فیروزکوهی، ضرغام، نورایی یوسفی و هولمز (Holmes)	تجربه زمان جنگ پرستاران در جنگ ایران و عراق	۲۰۱۳	کیفی (تاریخی)	این نویسندگان در مطالعه خود دریافتند که اکثریت پرستاران و امدادگران مراقبت بهداشتی که به نیروهای نظامی پیوستند علی‌رغم نداشتن آموزش قبلی در زمینه پرستاری توانستند خودشان را به سرعت با موقعیت تطبیق دهند و این وظیفه را به نحو احسن انجام دهند. نویسندگان معتقدند تلاش‌ها و تجربیات پرستاران و دستاوردهای برجسته آن‌ها باعث افزایش درک ما از پرستاری زمان جنگ می‌شود (۱۶).
۸	فیروزکوهی، ضرغام، نورایی، یوسفی و هولمز	تجربیات پرستاران در بخش‌های اورژانس شیمیایی در طول ایران و عراق	۲۰۱۳	کیفی (تاریخی)	در این مطالعه پرستارانی که به مراقبت از جانبازان شیمیایی نیروهای مسلح پرداخته بودند مورد بررسی قرار گرفتند. نویسندگان در پژوهش خود دریافتند که تأکید پرستاران امروز بر یافتن روش‌های نوین برای برطرف کردن نیازهای موجود پرستاری و ترکیب نظریه و عمل در چارچوبی مناسب می‌باشد. در حالی که اخذ رویکردی گذشته نگر برای به کارگیری تجربیات پرستاری می‌تواند به خوبی راه‌های آتی را برای حصول این هدف آشکار سازد. در این مطالعه مشخص شد که پرستاران به چه روشی خود را برای موقعیت‌های اورژانسی مواجهه با مصدومین شیمیایی آماده می‌کردند و عملکردشان در بخش‌های اورژانس شیمیایی را آشکار ساخت. این امر به آگاهی آن‌ها از پرستاری زمان جنگ و تجربیات چالش برانگیزی که به همراه داشت تأکید می‌کند (۱۷).
۹	اسکانل دس (Scannell-Desch) و دوری (Doherty)	تجربیات پرستاران نظامی ایالات متحده در جنگ عراق و افغانستان	۲۰۱۰	کیفی (پدیدار شناسی)	در مطالعه آن‌ها هفت درون مایه اصلی استخراج شد که عبارت بودند از: «آرایش گرفتن برای جنگ»، «به خاطر آوردن جنگ: پر هرج و مرج ترین صحنه»، «پرستاران در معرض صدمه: بیش از آن من معامله کردم»، «خویشاوندی و پیوند: خانواده نظامی من»، «استرس جنگ من: اکنون من شخص متفاوتی هستم»، «رشد حرفه‌ای: افزایش مهارت‌های من» و «گوش کنید به من: توصیه به آرایش گرفتن (صفا‌آرایی) پرستاران». نتایج پژوهش مذکور نشان داد که صفا‌آرایی زمان جنگ یک چالش مشکل بود، درس‌های آموخته شده باید جهت آرایش گرفتن پرستاران در سال‌های آتی به اشتراک گذاشته شوند، بازگشت به وطن سخت‌تر از آن چیزی بود که اکثر پرستاران پیش بینی آن را می‌کردند و استقرار مجدد بعد از بازگشت به وطن نیازمند زمان و تلاش بود (۱۸).
۱۰	هالت (Hallett) و سورس (Source)	کار پرستاری در جنگ جهانی اول	۲۰۰۹	کیفی (تاریخی)	نتایج مطالعه نشان داد بین حضور پرستاران در جنگ جهانی اول و کاهش مرگ و میر نیروهای نظامی ارتباط معنی‌داری وجود داشت. نقش‌های پرستاران در جنگ جهانی اول تریاژ، تأسیس بیمارستان صحرائی، تخلیه‌ی مجروحین و درمان بیماران عنوان گردیده بود (۱۹).

ادامه جدول ۱

ردیف	نویسندگان	عنوان مطالعه	سال انتشار	نوع مطالعه	نتایج کلی
۱۱	غنجال، صدری ارحامی، بصام	تجربیات امداد و انتقال بهداری سپاه در عملیات والفجر ۴	۱۳۸۲	مروری	در مقاله مروری مذکور نویسندگان به معرفی سازمان بهداری رزمی در عملیات والفجر ۴ پرداخته‌اند و نحوه امداد و انتقال مجروحین در حین عملیات تشریح شده است (۲۰).
۱۲	حاج احدی، نویدی، ابوالقاسمی، محبی	مروری بر تجربیات بهداری سپاه در دوران دفاع مقدس: عملیات والفجر ۱۰	۱۳۸۱	مروری	نویسندگان اسناد مربوط به عملیات والفجر ۱۰ موجود در بهداری نیروی زمینی و قرارگاه بهداری را مورد بررسی قرار داده‌اند و با مصاحبه با مسئولین و دست‌اندرکاران بهداری در زمان عملیات اطلاعات تفصیلی را جمع‌آوری نموده‌اند و نتایج را در قالب مقاله‌ای به چاپ رسانده‌اند. در مقاله مذکور به چالش‌ها و مشکلاتی که تیم‌های بهداری با آن مواجه بودند اشاره شده است و خصوصیات و ویژگی‌های بیمارستان‌های صحرائی، اورژانس‌ها، نگاهگاه‌ها و ایستگاه‌های مصدومین شیمیایی و ایستگاه هوانیروز به تصویر کشیده شده است. همچنین مأموریت‌های مراکز بهداری، عملیات امداد و انتقال، امکانات و تجهیزات درمانی، دارویی، مصدومین شیمیایی و فعالیت‌های بهداشتی از دیگر محورهای این مقاله می‌باشد (۲۱).
۱۳	نویدی، غنجال، صدری و ابوالقاسمی	تجربیات دارو و درمان بهداری سپاه در عملیات والفجر ۴	۱۳۸۱	مروری	در مقاله مروری مذکور به اهم وظایف معاونت درمان بهداری قرارگاه، اهم وظایف معاونت درمان لشکر، تیپ و بهداری گردان اشاره شده است. همچنین، اقدامات معاونت درمان قبل، حین و بعد از عملیات مشکلاتی که این معاونت با آن رو در رو بوده، اهم وظایف معاونت دارو و تجهیزات پزشکی بهداری قرارگاه، معاونت دارویی لشکرها و تیپ‌ها و اقدامات و مشکلات این معاونت‌ها در عملیات‌ها از محورهای اصلی مورد بحث در این مقاله می‌باشد (۲۲).
۱۴	بیدرمن (Bidermann)، اوشر (Usher)، ویلیامز (Williams) و هیز (Hayes)	تجربه زمان جنگ پرستاران ارتش استرالیا در ویتنام در سال‌های ۱۹۷۱-۱۹۶۷	۲۰۰۱	کیفی (تاریخی)	آن‌ها در مطالعه خود دریافتند اکثر پرستارانی که به ویتنام فرستاده شدند در خصوص نوع کاری که باید انجام می‌دادند و محیطی که قرار بود به آنجا اعزام شوند آشنایی اندکی داشتند و از نظر بالینی آمادگی کافی نداشتند. به نظر می‌رسد که به خاطر ماهیت پرستار شدن آن‌ها انتظار می‌رفت که پرستاران با ماهیت کارشان در منطقه جنگی سازگار شوند. با این وجود، این مطالعه آشکار کرد که اگر چه پرستاران از نظر حرفه‌ای سازگار شدند، خاطرات شان از تجربیات شان از نظر شخصیتی بسیار بر آن‌ها تاثیرگذار بود (۲۳).

بحث و نتیجه‌گیری

در این زمینه باز هم دارای نتایج ارزشمندی است که می‌تواند در حوزه‌های مختلف بالینی، آموزشی، پژوهشی و مدیریتی مورد استفاده قرار گیرد.

با توجه به اینکه جنگ تحمیلی عراق علیه ایران که به مدت ۸ سال به طول انجامید، یکی از طولانی‌ترین جنگ‌های قرن بیستم به حساب می‌آید و بیش از یک میلیون شهید و مجروح و میلیاردها دلار خسارت برجا گذاشت (۲۴)، اگر وقایع و اتفاقات مربوط به آن به درستی تحلیل و ارزیابی نگردد و نقاط قوت و ضعف آن در زمینه‌های مختلف از جمله امداد و درمان، مشخص نشود بهره‌برداری از جنگ و آثار آن برای نسل حاضر و آیندگان میسر نمی‌گردد. مسلماً این ارزیابی و تحلیل‌ها بایستی تا حد امکان بر

بررسی و مقایسه مطالعات مختلف بررسی شده در این مقاله در خصوص تجربیات کارکنان مراقبت بهداشتی در زمان جنگ نشان می‌دهد که نتایج بیشتر این مطالعات، حاکی از تلاش بی‌وقفه و فداکارانه این گروه در ارائه خدمات درمانی به مجروحین و مصدومین علی‌رغم دردها و رنج‌های بسیاری که متحمل شدند، می‌باشد. همچنین به تجربیات ارزشمند کارکنان بهداشتی درمانی در حوزه‌های مختلف امداد و نجات، تریاژ و انتقال مصدومین، درمان و مراقبت از مجروحین جنگی و شیمیایی، رشد حرفه‌ای و... در پژوهش‌های جمع‌بندی شده در این مقاله به اختصار اشاره شده است که علی‌رغم محدودیت مطالعه در وجود مطالعات اندک

و درمان در مواجهه با بحران‌های احتمالی آتی و به دنبال آن افزایش سطح کیفیت درمان‌ها و مراقبت‌های ارائه شده توسط این گروه به مجروحین و مصدومین از ضروریات انکار ناپذیر جامعه کنونی است. اهمیت این امر همچنین در فرازی از سخنان مقام معظم رهبری که فرمودند: «آن دوران هشت ساله‌ی جنگ و دو سال نه جنگ و نه صلح در زندگی ملت ما تجربه‌ای بسیار کم نظیر و کمیاب و آموزنده‌ای هستند، از آن‌ها باید درس گرفت و نباید آن‌ها را فراموش کرد. روز به روز و ساعت به ساعت آن سالیان دشوار برای ما درس است»، بیان گردیده است (۲۶). امید است مدیران و فرماندهان رده‌های مختلف بهداشتی درمانی و کادر جوان علوم پزشکی که آینده سازان بخش سلامت هستند، توجه بیشتری به اهمیت انجام پژوهش در این حوزه نموده و به بررسی تجربیات کارکنان حرفه‌ای مراقبت بهداشتی در زمینه‌های مختلف جسمی، روانی، اجتماعی و مدیریتی بحران‌های مختلف از جمله جنگ بپردازند و در راستای تقویت نقاط مثبت و رفع و تعدیل نقاط ضعف این گروه بکوشند.

اساس واقعیت‌هایی که در جنگ رخ داده است انجام پذیرد و از بزرگنمایی موفقیت‌های کسب شده و نادیده انگاشتن ناکامی‌ها به شدت خودداری گردد تا بهره‌برداری بهینه از جنگ و آثار آن صورت گیرد (۲۵). مراقبت زمان جنگ در حوزه عملکرد بالینی کنونی واقعیتی انکارناپذیر است. قرار گرفتن در موقعیت جنگ ممکن است برای هر کسی از جمله ارائه دهندگان مراقبت اتفاق بیفتد (۲۱). در حال حاضر، عمده پژوهش‌های منتشر شده بر روی روند بیماری‌ها و مشکلات مجروحین جنگی متمرکز شده است و اطلاعات اندکی در خصوص تجارب مراقبین بهداشتی اعم از پزشکان، پرستاران، پیراپزشکان و امدادگران که با شرایط استرس زای جنگ زندگی کرده و در آن شرایط بحرانی به ارائه مراقبت از مجروحین جنگی و شیمیایی پرداخته‌اند در دسترس است. لذا، انجام پژوهش‌های متعدد کمی و کیفی جهت استفاده از تجارب کارکنان مراقبت بهداشتی در دفاع مقدس در راستای تبدیل دانش و تجارب پنهان این گروه به دانش آشکار، آشکارسازی مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف آنان در دفاع مقدس و استفاده از نتایج این پژوهش‌ها در جهت ارتقاء سلامت و بهداشت جسمی و روانی کارکنان حرفه‌ای بهداشت

References

- 1- Kashanizade P. [A bouquet of flowers for you - Memories of the Abadan's war nurses and paramedics in the Holy Defense]. Tehran: Niloofer Publications; 2010.
- 2- Force. IROG. [The history of Holy Defence - The last days of peace]. 2nd ed. Tehran: The Centre for Islamic Revolution Documents; 2007.
- 3- [War Cognizance Committee of Martyr Lieutenant General Ali Sayyad Shirazi. Darmangarane - razmandeh]. Tehran: Iran Sabz Publication; 2008.
- 4- Iran NawA-e. [Statistics of the martyr foundation from the number of martyrs, veterans and prisoners of wartime] 2013. Available from: <http://www.asriran.com/fa/news/321458>.
- 5- Eftekhari H, Tajik A. [Commanders' characteristics of Army Ground Force Healthcare]. Tehran: Health Administration of Army Ground Force; 2007.
- 6- "ISNA" ISNA. [Medicine in war at a glance] 2014 [cited 2014 August 24]. Available from: <http://www.isna.ir/fa/news/93060100364/%D9%BE%D8%B2%D8%B4%DA%A9%DB%8C-%D8%AC%D9%86%DA%AF-%D8%AF%D8%B1-%DB%8C%DA%A9-%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87>.
- 7- Saleh M. [Traveling of memories (2) - The memories of medical group sisters] Higher Education Institute of Applied Sciences of Red Crescent Publications: Tehran; 2007. 1st: [
- 8- Mobilization TOoMC. [Reminiscences companion (3) - Recollection of medical emergency teams during the holy defense] Tehran: The Organization of Medical Community Mobilization; 2010.
- 9- Agency MN. [Post-war narrative/3 millions of dead and injured in result of eight-year war] 2012 [2014 Aug 24]. Available from: <http://www.mehrnews.com/detail/News/1701485>.
- 10- Farsi Z, Dehghan Nayeri N. Experiences of Iranian health care professionals in the Iran-Iraq war: a content analysis study.. Tehran University of Medical Sciences, 2016.
- 11- Sarhangi F, Gholami HR, Khaghanizade M, Najafi Mehri S. First Aid and Transportation Course Contents Based on Experience gained in the Iran-Iraq War: a Qualitative Study. Trauma Mon. 2015;20: e23846. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25825700>
- 12- Shamia NA, Thabet AA, Vostanis P. Exposure to war traumatic experiences, post-traumatic stress disorder and post-traumatic growth among nurses in Gaza. J Psychiatr Ment Health Nurs. 2015;22: 749-55. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26283005>
- 13- Elliott B. Military nurses' experiences returning from war. J Adv Nurs. 2015;71: 1066-75. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25471054>
- 14- Peyrovi H, Parsa-Yekta Z, Vosoughi MB, Fathyian N, Ghadirian F.

- From margins to centre: an oral history of the wartime experience of Iranian nurses in the Iran-Iraq War, 1980-1988. *Contemp Nurse*. 2015;50: 14-25. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26061256>
- 15- Nekooei Moghaddam M, Saeed S, Khanjani N, Arab M. Nurses' requirements for relief and casualty support in disasters: a qualitative study. *Nurs Midwifery Stud*. 2014;3: e9939. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25414897>
- 16- Firouzkouhi M, Zargham-Boroujeni A, Nouraei M, Yousefi H, Holmes CA. The wartime experience of civilian nurses in Iran-Iraq war, 1980-1988: an historical research. *Contemp Nurse*. 2013;44: 225-31. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23869507>
- 17- Firouzkouhi M, Zargham-Boroujeni A, Nouraei M, Yousefi H, Holmes CA. Nurses experiences in chemical emergency departments: Iran-Iraq war, 1980-1988. *Int Emerg Nurs*. 2013;21: 123-8. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23615520>
- 18- Scannell-Desch E, Doherty ME. Experiences of U.S. military nurses in the Iraq and Afghanistan wars, 2003-2009. *J Nurs Scholarsh*. 2010;42: 3-12. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20487181>
- 19- Kershaw B. Containing Trauma--Nursing Work in the First World War. *Nursing Standard*. 2010;24: 30-1.
- 20- Ghanjal A, Sadri Arhami A, Basam M. [The Experiences of first aid and transport in Sepah clinic in Valfajr 4 Operation]. *Mil Med*. 2003;5: 91-8.
- 21- Haj Ahadi T, Navidi A, Abolghasemi H, Mohebbi H. [A review to experiences of Corps Clinics in Iran-Iraq war: 10th Val Fajer Operation]. *Mil Med*. 2002;4: 75-80.
- 22- Navidi A, Ghanjal A, Sadri A, Abolghasemi H. [The experiences of medicine and treatment in Sepah clinic in Valfajr 4 Operation]. *Mil Med*. 2002;4: 151-6.
- 23- Biedermann N, Usher K, Williams A, Hayes B. The wartime experience of Australian Army nurses in Vietnam, 1967-1971. *J Adv Nurs*. 2001;35: 543-9. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11529954>
- 24- Saghafinia M. [The investigation of prevalence of abdominal injuries in holy defense veterans].. *FEYZ J Kashan Univ Med Sci*. 2008;12: 49-52.
- 25- Khani H, Joharinia S, Kariminasab M, Ganji R, Azad Marzabadi E, Shakeri M, et al. [An evaluation of quality of life in amputee veterans in Mazandaran]. *J North Khorasan Univ Med Sci*. 2011;3: 49-56.
- 26- Asadi H. *Army in Faw (Valfajr 8 Operation)*. Tehran: Iran Sabz; 2008.

A Review of Documented Experiences of Health Care Professionals During Wars, with a Focus on Iran-Iraq War

*Farsi. Z¹, Azarmi. S²

Abstract

Background: After more than 25 years from the end of Iran-Iraq war, there are still many difficulties and challenges in various areas including health care and valuable experiences of health care professionals are not being applied.

Objectives: The purpose of this study was reviewing the experiences of health care providers during wars, with the focus being on Iran-Iraq war.

Materials and Methods: This was a review based on the information published in SID, IranMedex, PubMed and Google Scholar databases as well as printed studies during 1900-2014.

Results: In recent years, several studies with both quantitative and qualitative approaches on the experiences of health care providers, including physicians, nurses, paramedics and rescuers during crises such as wars have been performed, the results of which can be used in educational, research, clinical and managerial fields. In this manuscript, these studies were summarized and briefly mentioned.

Discussion and Conclusion: Several studies are necessary in order to use the experiences of health care workers in wars to transfer the tacit knowledge of this group to explicit knowledge, detect their strengths and weaknesses in holy defense, and use the results in facing possible future crises.

Keywords: Health care professional, Iran, Iraq, Nurse, Physician, War.

Farsi Z, Azarmi S. A Review of Documented Experiences of Health Care Professionals During Wars, with a Focus on Iran-Iraq War. *Military Caring Sciences*. 2016;2(4):246-253.

Submission: 1/30/2016 Accepted data: 2/22/2016 Published: 3/5/2016

1- Ph.D in Nursing, Associate Professor, Iran, Tehran, AJA University of Medical Sciences, Faculty of Nursing, Community Health Department.
Email: zahrafarsi@gmail.com

2- Master of Sciences in Nursing, Instructor, Iran, Tehran, AJA University of Medical Sciences, Faculty of Nursing, Military Nursing Department.